

РОЗДІЛ I

ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37:81`246.2:37.091.4(045)

DOI 10.31339/2413-3329-2019-2(10)-2-9-11

Кобаль Василь Іванович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Островський Олександр Олександрович,

аспірант,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево,

БІЛІНГВІЗМ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Матеріали статті відображають актуальну проблему – обґрунтування білінгвізму та двомовної освіти в сучасному освітньому просторі. У статті аналізується явище двомовної освіти, умови полікультурного середовища, за яких вплив Європейського Союзу, інтеграційні процеси сприятимуть реформуванню системи освіти України відповідно до європейських стандартів та впровадженню білінгвізму в полікультурному середовищі, що впливатиме на підвищення якості освітнього процесу.

Ключові слова: білінгвізм, полікультурність, двомовна освіта, види білінгвізму, підготовка фахівця, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Як одна з основних ознак суспільства, мова почала формуватися на етапі появи первісної людини, коли відбувалися суттєві анатомічні і фізіологічні модифікації організму, зокрема, прямоходіння, що дозволило точніше контролювати дихання і сприяло розвитку модуляцій голосу. Щойно з'явилась одна мова, виникло й багато інших. Еволюцію мови можна порівняти з біологічною еволюцією, але якщо генетичні зміни відбуваються через вплив навколишнього середовища, мови розвиваються завдяки соціальним чинникам. Згодом, ранні племена почали розмовляти різними мовами, але щоб спілкуватись один з одним – для торгівлі, подорожей та інших контактів – деяким членам первісних громад доводилось опановувати інші мови.

Уявити наскільки багатомовними були перші суспільства ми можемо сьогодні за допомогою сучасних народностей мисливців-збирачів. «У таких суспільствах ви не можете одружуватись з кимось з вашого племені або клану – це табу. А відтак кожна дитина стає білінгвом, оскільки її батьки розмовляють різними мовами», – пояснює Т. Бак, когнітивний невролог і лінгвіст з Університету Единбурга [1].

Багатомовність є невід'ємною рисою аборигенів Австралії, де й досі існує понад 130 мов корінного населення. «Ви можете спілкуватись з людиною однією мовою, аж раптом ваш співрозмовник перетне річку і почне розмовляти іншою мовою, – пояснює вчений. – Люди говорять мовою Землі» [1]. Втім, так відбувається не лише в Австралії. «Візьмемо Бельгію. Ви сідаєте на поїзд у Льежі і чуєте, що зулунки оголошують спочатку французькою, потім проїжджаєте Лоуен, де першою лунатиме голландська, а в Брюсселі знову на перше місце повертається французька мова» [7].

Професор П. Атанасопулос та його команда намагаються дослідити, як мова змінює сприйняття дійсності. В одному експерименті учасникам демонстрували відео перехожих, приміром, жінка йде до своєї машини, або чоловік на велосипеді під'їжджає до супермаркету. Виявилось, що англоговірні учасники експерименту описували, як правило, саму дію: «жінка йде» або «чоловік їде на велосипеді», тоді як носії німецької мови робили акцент більше на меті дії: «жінка наближається до своєї автівки» або «чоловік їде в напрямку супермаркету».

Частково це пояснюється граматичним інструментарієм мови, зазначає професор Атанасопулос. На відміну від німецької, англійська мова має так званий «прогресивний» вид дієслова (форму на – ing) для позначення дії в процесі. І тому, коли мета дії не зовсім зрозуміла з ситуації, носії англійської мови уникає її називати [1].

Цілоком можливо, що схильність нашого мозку до багатомовності є результатом еволюційного відбору. Цю ідею

підтверджує той факт, що ми з відносною легкістю опановуємо нові мови і перемикаємось між ними, а також те, що білінгвізм є дуже поширеним явищем упродовж всієї історії людства.

Дослідження [1] виявили, що діти в двомовних класах в цілому вчаться краще, ніж їхні ровесники, які отримують освіту однією мовою. Вони більш зосереджені і мають вищу самооцінку. Вивчаючи іншу мову, ви починаєте краще розуміти рідну мову та культуру. Знання іноземних мов приносить економічні та соціальні вигоди.

Вивчати іншу мову ніколи не буває надто пізно. Професійний поліглот, британець А. Ролінгс, який розмовляє 15 мовами, каже, що «кожна мова дає вам абсолютно новий спосіб життя, нові відтінки значення. Це викликає залежність!» [1]. У працях науковця знаходимо: «Люди кажуть, що вивчити нову мову в дорослому віці важко. Але я впевнений, що після восьми років – навпаки, набагато легше. Дитині потрібно три роки, щоб опанувати мову, дорослому – лише кілька місяців» [1]. Вивчення мов – безумовно вигідна інвестиція часу. Двомовність дозволяє нашому мозку працювати краще і довше. В майбутньому вона може суттєво змінити освіту наших дітей, а також вплинути на наше ставлення до людей в полікультурному середовищі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Явище білінгвізму вивчали як українські, так і зарубіжні науковці (В. Аврорін, У. Вайнрайх, С. Верещагін, Ю. Дешерів, Ю. Жлуктенко, У. Маккі, М. Михайлов, М. Певзнер, О. Потєбня, Н. Протченко, М. Сігуан, Л. Щерба, А. Ширін, Г. Шугард та ін.). Досвід видатних учених, який став світовим надбанням, набуває ще більшої актуальності нині, коли ведуться пошуки шляхів впливу двомовності на загальний інтелектуальний розвиток та сенсоутворювальні системи людини.

Мета статті: обґрунтування актуальності проблеми білінгвізму в сучасній системі освіти, аналіз впливу цього феномену в полікультурному середовищі.

Результати дослідження. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що з огляду на завдання, які постають перед мовною освітою в сучасному освітньому просторі, заслуговують на увагу такі концепції, як двомовність, двомовна освіта, рідна мова, іноземна мова, мовні права людини, мовна політика, одномовність і пов'язані з ними явища та поняття. Слід наголосити на тому, що під двомовною освітою мається на увазі застосування двох або більше мов як засобів навчання в полікультурному середовищі.

На сьогодні, за деякими даними, близько 70 % землян є білінгвами, або навіть мультилінгвами. З понад 200 країн світу майже у чверті з них люди говорять на двох мовах. Понад 56% жителів Західної Європи, а це майже 450 млн., володіють двома мовами, а 28% – трьома. При цьому кожні п'ять років кількість людей, що знають дві мови зростає на 5% [6].

Щодо дітей, то майже половина з них на нашій планеті сьогодні фактично є білінгвами, або такими, хто володіє двома мовами, і ця тенденція продовжує зростати.

Найпростіше визначення білінгвізму, або двомовності, – здатність вільно користуватися двома мовами як для говоріння, вираження, так і для розуміння. Розрізняють такі види білінгвізму:

- *рецептивний*, за якого людина розуміє текст та висловлювання, але не володіє здатністю вимовляти слова і будувати мовленнєві конструкції;
- *репродуктивний*, який забезпечує вміння й навички озвучування іншої мови в різних видах мовленнєвої діяльності (говорінні, слуханні, читанні), а також користування завченими мовними конструкціями;
- *продуктивний*, що означає вільне користування іншою мовною системою.

Крім зазначеного, розрізняють також білінгвізм природний, штучний та стихійний. Скажімо, якщо батько й мати є носіями різних мов, то дитина потрапляє в ситуацію *природного білінгвізму*. Коли ж батьки – носії однієї мови, але бажають зробити нащадка двомовним, ідеться про *штучний білінгвізм*. У випадку, коли батьки спілкуються однією мовою, а на вулиці хлопчик чи дівчинка опиняється в іншому мовленнєвому середовищі, – маємо справу зі *стихійним білінгвізмом* [3].

Проблематика раннього білінгвізму – наріжний камінь як зарубіжної, так і вітчизняної психології. Цінними для нашого дослідження є наукові праці Л. Виготського, О. Потєбня. Особливу увагу вивченню мов приділяв Я. Коменський, який розробив власну лінгводидактичну концепцію, за якою освічена людина мала знати декілька мов: рідну мову, мову сусідніх народів, латинську мову, а додатково – грецьку, єврейську та арабську (філософи, лікарі, богослови) [4].

Дослідження в різних країнах свідчать, що мовленнєвий розвиток дитини за умов раннього білінгвізму має певну специфіку. Аксіомою є той факт, що саме ранній вік, тобто з 1 до 3 років, є сензитивним для розвитку мовлення. Якщо до року дитина розуміє від 10 до 20 слів саме як звукокомплекс, до кінця першого року життя може вимовляти до 75 різних фонем, у півтора роки засвоює до сотні слів, то наприкінці третього – не тільки до 1500 слів, а й оволодіває основними синтаксичними конструкціями, граматичними формами слова і практичної фонетики. Саме це формування активного мовлення є основою для психічного розвитку дитини в ранньому віці.

Специфіка самостійного засвоєння мови в сензитивний період полягає в тому, що живе мовлення завжди оточене всілякими супутніми подразниками – певним типом запахів, кольорів, відчуттів, шумами, серед яких дитина має виокремити мовленнєві сигнали. Цей період життя – епоха, впродовж якої на пластику мозку та нервової системи дитини накладаються знакові системи і способи дій.

Отже, специфіка моменту полягає в тому, що дитині необхідно навчитися встановлювати асоціативні зв'язки між виділеним із шумів мовним сигналом та власне змістом. Мозок шукає однозначної відповіді: хороше – погане, можна – не можна, солодке – гірке, безпечне – небезпечне. Труднощі з формуванням однозначних ознак ситуації, що можуть бути спричинені неоднозначністю мовного знаку, – ось у чому полягає складність.

За М. Хаксельбергом є такі особливості мовленнєвого розвитку двомовних дітей у ситуації раннього білінгвізму:

- вони пізніше оволодівають мовленням;
- словниковий запас з кожної мови менший, ніж у ровесників-монолінгвів;
- часто виникають труднощі під час засвоєння писемного мовлення з другої мови;
- спостерігаються труднощі в оволодінні граматики;

– у разі зменшення мовленнєвої практики спостерігається поступове згасання не домінуючої рідної мови;

– спостерігаються зміни настрою, плаксивість, підвищена вередливість у молодших дітей, нездатність завершити розпочате – у дітей старшого віку [7].

Згідно з дослідженнями Н. Імедадзе, формування білінгвізму має певні стадії. Перша стадія – це змішування двох мов. Друга стадія – стадія диференціації, повного розрізнення двох мов. І тут є один важливий момент. Систематизоване навчання мови, на відміну від стихійного засвоєння мовлення, сприяє саме процесам диференціації, які є основою будь-якого розвитку, в тому числі й психічного [2].

На сьогодні переважна більшість дослідників вважає, що спеціальні заняття іноземною мовою варто розпочинати з трьох років, але в ігровій, цікавій і зрозумілій дитині формі. До трьох років це не має сенсу. Підтвердженням вище зазначеної думки є і результати досліджень ізраїльських вчених, які наголошують: дитина перш за все повинна засвоїти мову матері. І тільки після трьох років, коли дитячий мозок стає здатним до здійснення функцій диференціації, варто вводити другу мову.

Ще однією складністю, яку слід враховувати при навчанні дітей після 3-ох років, є особливості мовленнєвого апарату дитини: невиразна дикція, утруднення звукоутворення, дефекти у вимові окремих звуків, проблеми з диханням, заїкання. Розвиток мовлення – складний процес. Слід зауважити, що на сьогоднішній день застосування білінгвального навчання у закладі вищої освіти, попри очевидну актуальність, має серйозні проблеми. Вони стосуються різних сторін його впровадження в освітній процес, зокрема: насамперед відсутність відповідно розробленого методичного забезпечення, браком часу, використанням лише традиційних методів навчання та невірному розумінні його цілей, а іноді і зневіри у його успішність і потрібність. Насправді ж, білінгвальне навчання може більш позитивно впливати на становлення майбутнього фахівця, сприяючи розвитку у студента різних м'яких і професійних компетентностей, які у майбутньому дадуть можливість конкурувати не лише на українському, а й на світовому ринку праці. Особливо актуальним це питання є в полікультурному середовищі Закарпаття. Адже, важливою соціально-політичною детермінантою становлення полікультурної освіти є інтенсивний розвиток інтеграційних процесів як важливої складової поступу сучасного світу, а також прагнення країн інтегруватися у світовий та європейський соціально-культурний простір, зберігаючи при цьому національну неповторність.

Як зазначав Л. Щерба, «порівнюючи принципово різні мови, ми знищуємо ілюзію, до якої нас привчає знання лише однієї мови, – ілюзію, ніби існують непорушні поняття, які є однаковими для усіх часів і для усіх народів. У результаті ми звільняємо думку з полону слова, з полону мови і надаємо їй виключно діалектичної науковості». У цьому, на його думку, величезне освітнє значення білінгвізму [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті проаналізовано вплив білінгвізму та двомовної освіти на суспільство. Зазначено, що в полікультурному середовищі запровадження двомовності в системі загальної середньої освіти та під час підготовки майбутніх фахівців є необхідним процесом у сучасних умовах інтеграції в освітній та науковий європейський та світовий простори. Практичне значення очікуваних наукових результатів полягатиме в можливості застосування наукових положень і висновків дослідження у практичній діяльності сучасного вчителя в полікультурному середовищі; у процесі викладання дисциплін у закладах вищої освіти; під час написання навчальних посібників з теорії та практики; під час проведення прикладних досліджень та аналізу розвитку сучасної освіти, процесів реформування системи освіти згідно європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Що відбувається у мозку білінгва? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://osvitanova.com.ua/posts/177-shcho-vidbuvaietsia-u-mozku-bilinhva>
2. Имедадзе Н. В. Экспериментально-психологические исследования овладения вторым языком / Н. В. Имедадзе. – Тбилиси, 1979. – 229 с.
3. Бондаренко О. Психологічне обґрунтування раннього білінгвізму / О.Бондаренко // Іноземні мови в сучасній школі. – Вип. 1. – 2012. – С. 36.
4. Білінгвальне навчання як інноваційна технологія фахівців із соціальної педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/10428/1/%D0%91%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
5. Шубин С. В. Мотивация овладения иностранным языком в условиях билингвального обучения в вузе : дис... канд. пед. наук / С. В. Шубин. – Великий Новгород, 2000. – 279 с.
6. Білінгвізм, або двомовність, з дитинства. Коли починати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fireflies.kiev.ua/article/b%D1%96%D1%96ngv%D1%96zm-abo-dvovmn%D1%96st-z-ditinstva.html>
7. Вінче. Г. Що відбувається у мозку білінгва? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/08/160816_vert_fut_amazing_benefits_of_being_bilingual_vp
8. Потєбня А. А. Слово и миф / Александр Афанасьевич Потєбня. – М. : Изд-во «Правда», 1989. – 260 с.

References

1. Shcho vidbuvayet'sya u mozku bilinhva? [What happens in the bilingual brain?]. [online] Available at: <https://osvitanova.com.ua/posts/177-shcho-vidbuvaietsia-u-mozku-bilinhva>
2. Ymedadze, N.V. 1979. Eksperymental'no-psykholohycheskye yssledovannya ovladennyya vtorym yazykom [Experimental-psychological studies of mastery of the second language]. Tbilisi.
3. Bondarenko, O. 2012. Psykholohichne obgruntuвання rann'oho bilinhvizmu [Psychological justification for early bilingualism]. Foreign languages in modern school, 1, pp. 36-38.
4. Bilinhval'ne navchannya yak innovatsiyna tekhnolohiya fakhivtsiv iz sotsial'noyi pedahohiky [Billing training as an innovative technology of social pedagogy specialists]. [online] Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/10428/1/%D0%91%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
5. Shubyn, S.V. 2000. Motyvatsiyna ovladennyya ynostrannym yazykom v uslovyyakh bylinhval'noho obuchenyya v vuze [Motivation for mastering a foreign language in the conditions of bilingual education at a university]. Candidate of pedagogical sciences. Velikiy Novgorod.
6. Bilinhvizm, abo dvovmnist', z dytnstva. Koly pochynaty? [Bilingualism, or bilingualism (ability to speak two languages), since childhood. When to start?]. [online] Available at: <http://fireflies.kiev.ua/article/b%D1%96%D1%96ngv%D1%96zm-abo-dvovmn%D1%96st-z-ditinstva.html>
7. Vinche, G. Shcho vidbuvayet'sya u mozku bilinhva? [What happens in the bilingual brain?]. [online] Available at: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/08/160816_vert_fut_amazing_benefits_of_being_bilingual_vp
8. Potebnya, A. A. 1989. Slovo y myf [Word and myth]. Moscow: «Pravda» Publishing House.

Матеріали статті отражають актуальну проблему - обґрунтування білінгвізму і двязичного образования в сучасному освітньому просторі. В статті аналізується явище двязичного образования, умови полікультурної середовища, при яких вплив Європейського Союзу, інтеграційних процесів будуть сприяти реформуванню системи образования України в відповідності з європейськими стандартами і впровадженню білінгвізму в полікультурній середі, що буде впливати на підвищення якості освітнього процесу.

Ключові слова: білінгвізм, полікультурність, двязичне образование, види білінгвізму, підготовка спеціаліста, Європейський Союз.

The article's content reflects one of the urgent problems - the clarification of the key concepts of bilingualism and bilingual education, which are facing modern education in the educational space. The article analyzes the phenomenon of bilingual education, the conditions of the multicultural environment under which the influence of the conditionality of the EU will contribute to the reform of the educational system of Ukraine at the state level in accordance with European standards and the introduction of bilingual educational system (bilingualism) in the multicultural environment. The purpose of the article is to substantiate the relevance of the problem of bilingualism in the modern educational system, to analyze the impact of this phenomenon in a multicultural environment. The analysis of psychological and pedagogical sources shows that in view of the tasks facing language education in the modern educational space, concepts such as bilingualism, bilingual education, mother tongue, foreign language, linguistic human rights, language policy deserve attention, monolingualism and related phenomena and concepts. It should be emphasized that bilingual education refers to the use of two or more languages as a means of teaching in a multicultural environment. The impact of bilingualism and bilingual education on society is analyzed in the article. It is noted that in a multicultural environment, the introduction of bilingualism in the system of general secondary education and in the preparation of future specialists is a necessary process in the current conditions of integration into the educational and scientific European and world spaces. The practical significance of the expected scientific results will be the ability to apply the scientific provisions and conclusions of the study in the practical activity of the modern teacher in a multicultural environment; in the course of teaching discipline in higher education institutions; while writing textbooks on theory and practice; during the implementation of applied research and analysis of the development of modern education, the processes of reforming the educational system in accordance with European standards.

Key words: bilingualism, multiculturalism, bilingual education, types of bilingualism, specialist training, European Union.